

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.1)«1918/1919»:355.134.2

Prejeto: 4. 5. 2015

Vpliv političnih sprememb leta 1918/1919 na sistem in ikonografijo državnih odlikovanj

PAVEL CAR

Univ. dipl. ing, MBA, študent 3. letnika doktorskega študija Humanistika in družboslovje - Zgodovina na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani
Topniška 33c, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: pavel.car@s5.net

Izvleček

Slovenci so se po razpadu monarhije in z nastankom nove države ter pozneje Kraljevine SHS soočili tudi z novimi državnimi simboli, odlikovanji in redovi. To so posebej občutili zlasti vojaki in častniki, ki so še do včeraj ponosno nosili različna cesarska odlikovanja in redove, v novi državi pa ta niso bila več dovoljena. Podeljena odlikovanja so romala v predal, državne in monarhične simbole avstro-ogrske monarhije na odlikovanjih so na novih odlikovanjih zamenjali simboli srbske dinastije Karađorđević. Pričujoči prispevek skuša prikazati nekatere primerjave, razlike in tudi podobnosti med redovi in odlikovanji cesarske monarhije oziroma po letu 1918 nove kraljevine.

Abstract

THE IMPACT OF POLITICAL CHANGES IN 1918/1919 ON THE SYSTEM AND ICONOGRAPHY OF STATE DECORATIONS

After the disintegration of the Austro-Hungarian Monarchy and the foundation of the new state and later with the foundation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians, the Slovenians found themselves faced with new state symbols, decorations and orders. Those most affected were soldiers and officers, who until that time had proudly displayed various imperial decorations and orders that were no longer allowed in the new state. Decorations and orders bestowed upon them were stored in drawers and the Austro-Hungarian state and monarchic symbols on decorations were replaced by those belonging to the Serbian Karadjordjević dynasty. The aim of the present article is to examine comparisons, differences and similarities between the orders and decorations of the Austro-Hungarian Empire and the new post-1918 Kingdom.

Ključne besede:

habsburški imperij,
Kneževina Srbija,
Kraljevina Srbija,
odlikovanja,
redovi,
ikonografija

Key-words:

Habsburg Empire,
Principality of
Serbia, Kingdom
of Serbia,
decorations,
orders,
iconography

Uvod

Konec 17. in začetek 18. stoletja je plemstvo že močno oslabelo, njegovo moč in mesto je počasi prevzemalo meščanstvo. Evropski kralji so se pri utrjevanju svoje oblasti vse bolj naslanjali na buržoazijo. Fevdalno vojsko, kjer je bil kralj odvisen od svojih vazalov, je povozil čas. Nadomestila jo je stalna, redna vojska, sestavljena v glavnem iz najemnikov. Pri iskanju načinov, kako nagraditi zveste častnike ter tako še bolj utrditi svoj položaj v vojski, so mnogi evropski vladarji tistega časa osnovali različne redove za vojne zasluge, ki niso bili tako ekskluzivni kot stari srednjeveški viteški redovi, v katere so lahko vstopali samo plemiči, temveč so postali dostopni vsem slojem prebivalstva, če so le bile zasluge za kralja dovolj velike. Z liberalizacijo pristopa v novoustanovljene redove je bilo bolj kot pripadnost nekemu redu pomembno njegovo vidno obeležje, to pa je bil redovni znak ali orden (nemško "der Ordenzeichen", angleško "the Badge"). Ker so se odlikovanja (redovom so se kmalu pridružile tudi medalje) v vojski tako dobro obnesla, so se kmalu preselila tudi na civilno področje, tako so bili lahko odlikovani praktično vsi državljani, zaslužni "za vladarja in domovino".

Vsak vladar oziroma vsaka državna oblast je svoje redovne znake in medalje okrasila z državnimi, dinastičnimi in ne nazadnje krščanskimi simboli, saj so novi redovi izhajali iz starih srednjeveških cerkvenih viteških redov. Slovenci smo bili dolga leta v okvirju Avstrije (in na koncu Avstro-Ogrske). Odlikovanja, ki so jih Slovenci dobivali za svoje zasluge, so seveda nosila poleg krščanskih obeležij tudi obeležja habsburške dinastije, avstrijskega cesarstva in posameznih vladarjev. Ko se je decembra 1918 (po razpadu avstro-ogrske monarhije) Država Slovencev, Hrvatov in Srbov združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, se je skoraj celotna ikonografija spremenila. Osnovna krščanska simbolika je sicer ostala (res da s pridihom pravoslavja), dinastična in državna obeležja pa so bila čisto druga, do takrat Slovenecem tuja.

Za visoko odlikovanje se v slovenski literaturi uporablja izraz red,¹ včasih tudi orden.² Predvsem v slovenščini, včasih pa tudi v drugih jezikih, prihaja večkrat do nesporazumov, ko besedo red (nemško »der Orden«, angleško »the Order«) uporabljamo enkrat kot oznako institucije, na primer viteški red, drugi pa red označuje samo eno izmed insignij reda (nemško »der Ordenzeichen«, angleško »the Badge« ali »the Order's Badge«). V začetku je bil redovni znak samo ena od insignij viteškega reda, na primer obesek na prsni, pozneje, ko so bili uvedeni redovi za vojaške zasluge, pa redovni znak pomeni pripadnost neki abstraktni organizaciji (na primer francoski legiji časti), obenem pa postavlja nosilca redovnega znaka v višji družbeni status.

1. Nastanek redov

Začetek odlikovanj, kot jih poznamo danes, je vezan na nastanek verskih

¹ *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>), geslo **red -a m**, 9. (pomen) *verska skupnost ljudi, ki živijo po posebnih pravilih, navadno v skupini, skupinah: ustanoviti, voditi red; stopiti v red; katoliški, muslimanski redovi; moški, ženski redovi; član, predstojnik reda / frančiškanski, jezuitski red / samostanski, verski redovi* 12. (pomen) *visoko odlikovanje kot znamenje priznanja za državljanske, vojaške zasluge: podeliti, pripeti komu red; odlikovati koga z redom / red dela z rdečo zastavo visoko jugoslovansko odlikovanje, ki se podeli za posebne zasluge na področju gospodarstva, družbenih dejavnosti; red narodnega heroja visoko jugoslovansko odlikovanje, ki se podeli za izredno junaška dejanja v boju s sovražnikom.*

² *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>) geslo **orden -a in -dna, m (ó)** žarg. odlikovanje: za svoje delo je dobil že več **ordenov** / pripeti si **orden** na prsi / **orden** narodnega heroja *red narodnega heroja.*

viteških redov za časa križarskih vojn. Ti redovi so bili ustanovljeni za obrambo Svete dežele v Palestini, za obrambo in vzdrževanje poti in trdnjav ter za negovanje bolnih in ranjenih. Njihov najvažnejši cilj pa je bil širjenje krščanstva oziroma boj za vero in boga.

Najstarejši viteški red so v Jeruzalemu okoli leta 1070 ustanovili italijanski trgovci iz Amalfija. Red ivanovcev oziroma hospitalcev (Ordo Militiae Sancti Ioannis Baptiate Hospitalis Hierosolymitani) je dobil ime po hospitalu, zgrajenem pri cerkvi svetega Ivana, kjer so se zdravili bolni popotniki. Ivanovci so nosili rdeča ogrinjala z belim latinskim križem na hrbtu.

Drugi pomemben red je bil red templjarskih vitezov (Fratres militiae Templi ali Pauperes commilitiones Christi Templique Salomonis), na kratko templjarjev, ki so, obratno od ivanovcev, nosili bela ogrinjala z rdečim križem. Leta 1119 sta red ustanovila francoska viteza Hugo de Payens (tudi Hugo de Payns) in Gottfried von saint-Omert skupaj s še 7 drugimi vitezi, in sicer z namenom, da bi ščitil Kristusov grob v Jeruzalemu in tudi romarje, ki so ga obiskovali. Ime »templjarji« so dobili po Salomonovem templju, ki je stal blizu njihovega sedeža. Tretji viteški red so za časa 3. križarske vojne ustanovili nemški trgovci (prav tako za nego bolnih in ranjenih). Red je dobil naziv »Nemški viteški red« oziroma »Tevtonski red« (Orden des Hospitals Sankt Marien vom Deutschen Hause). Leta 1198, le nekaj let po ustanovitvi, je bil iz bolniškega reda spremenjen v viteški red in njegova glavna naloga je postala borba proti nevernikom. Za razliko od ivanovcev so pripadniki nemškega viteškega reda nosili bela ogrinjala s črnim latinskim križem na hrbtu. Za časa križarskih vojn so nastali še mnogi drugi redovi, na primer red braniteljev svetega groba (leta 1099), katerega člani so imeli belo ogrinjalo z rdečim jeruzalemskim križem, red sv. Lazarja, red sv. duha in drugi. Pozneje so viteške redove ustanavljali tudi drugod. V Španiji sta bila ustanovljena red Alcantare (leta 1157) in red Calatrave (leta 1158), vojaška redova, ki sta se borila proti Arabcem.

1.1. Verski viteški redovi in osnovna oblika poznejših odlikovanj v ranguroredov

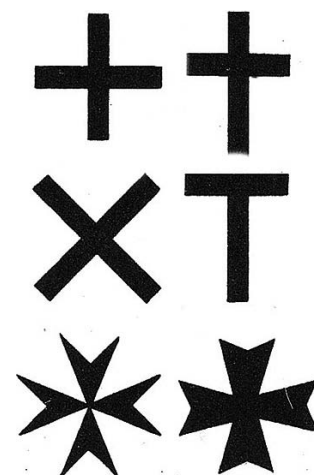
Glede na to, da so imeli poznejši redovi oziroma redovni znaki kot odlikovanja svoje korenine v srednjeveških viteških redovih, so glavne značilnosti povzeli po njih; predvsem v svoji obliki in stopnjah:

1.1.1. Osnovna oblika redovih znakov

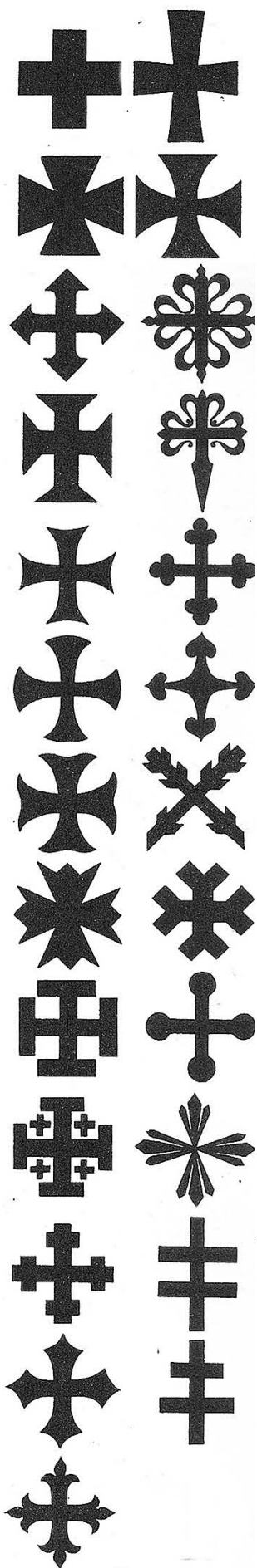
Osnovno znamenje krščanstva vse od njegove ustanovitve je križ. Ta je iz prvotne oblike (lesenega) križa, na katerem je bil križan Jezus, v dva tisoč letih prevzel več deset modificiranih oblik. Tudi prej omenjeni srednjeveški viteški redovi so imeli za svoje znamenje križe različnih oblik in barv, da so se lahko razlikovali med seboj.

Tudi redovni znaki (kot odlikovanja) so v svojem razvoju od sredine 18. pa do konca 19. stoletja prevzeli mnogotere oblike krščanskega križa, tako da danes faleristika, veda, ki se ukvarja s proučevanjem odlikovanj, loči med več kot 30 vrstami križa:³

- **grški križ** (vsi štirje kraki so enako dolgi in enako široki),
- **latinski križ** (najbolj običajna oblika križa, spodnji krak kiža je daljši od ostalih treh krakov),
- **andrejev križ** (križ v obliki velike črke X),

³ Merička: *Das Buch der Orden und Auszeichnungen*, str. 216–217.

- **antonijev križ** (križ v obliki velike črke T),
- **malteški križ** (kraki križa se širijo od centra navzven, končajo pa se v obliki lastovičjega repa),
- **osmerošpičasti križ** (podoben malteškemu križu, le da se kraki križa v sredini zožijo na polovico in ne v celoti kot pri malteškem križu),
- **ženevski (helvečanski) križ** (grški križ, ki ima krake enako dolge kot široke),
- **tacasti križ** (križ s podaljšanim zgornjim in spodnjim krakom; kraki so pri vrhu malce odebeljeni),
- **topovski križ** (kratki kraki se močno širijo proti koncem, vendar so robovi ravni),
- **templjarski križ** (topovski križ s konkavno zaobljenimi notranjimi robovi krakov),
- **puščičasti križ** (grški križ, pri katerem so konci krakov v obliki puščice),
- **marijin križ** (kraki so v obliki gotske črke M),
- **kristusov križ** (tudi **portugalski križ**; telo križa je ravno, kraki pa so v obliki narobe obrnjenega trikotnika),
- **mečev križ** (tudi **križ reda Jakoba od meča**; oblika marijinega križa, ki ima spodnji krak v obliki mečevega rezila),
- **leopoldov križ** (kraki križa se končujejo s konkavnim lokom; zaobljeni navznoter),
- **deteljin križ** (grški križ, kjer se kraki križa končujejo s tremi polkrogli v obliki triperesne detelje),
- **rupertov križ** (konci krakov so konveksni, zaobljeni navzven),
- **lipov križ** (grški križ, kjer se kraki križa končujejo v obliki lipovega lista),
- **terezijanski križ** (konci krakov križa so v obliki valovite linije),
- **burgundski križ** (andrejev križ s kraki v obliki prirezane veje),
- **špičasti križ** (kraki so proti koncu odebeljeni in se končujejo s tremi ali več špicami),
- **viličasti križ** (andrejev križ, kjer se kraki križa na koncu cepijo v obliki črke Y),
- **berglasti križ** (kraki križa se končujejo v obliki črke T, vrhovi štirih t-jev pa se med seboj skoraj dotikajo),
- **bizantinski križ** (tudi **lateranski križ**; grški križ, kjer se kraki križa končajo z okroglim medaljonom),
- **jeruzalemski križ** (berglasti križ, ki ima med kraki križa še štiri manjše grške križe),
- **žarkasti križ** (kraki križa so sestavljeni iz žarkov),
- **romunski križ** (grški križ, ki ima krake v obliki štirih narobe obrnjenih latinskih križev, ki se stikajo na sredini),
- **lotarinški križ** (tudi **francoski križ**; pokončni krak ima dva enako dolga prečna kraka),
- **pizanski križ** (tudi **mlinarski**, odnosno **ključarski križ**; konci krakov so odebeljeni in se končujejo v obliki špice),
- **patriarški križ** (podoben lotarinškemu križu, le da je spodnji prečni krak daljši od zgornjega),
- **lilijski križ** (kraki križa so v obliki stilizirane lilije).

1.1.2. Redovne stopnje

Tudi stopnje redov so bile poimenovane po stopnjah v srednjeveških viteških redovih. Standardno organizacijo redovnih stopenj modernih odlikovanj je postavil francoski cesar Napoleon s svojim odlikovanjem, redom legije časti (Ordre National de la Legion d'Honneur), ki ga je ustanovil 19. maja 1802 (kot vojaški in civilni red za zasluge). V začetku je imel red tri stopnje, leta

1805 pa je dobil dokončno organizacijo v petih stopnjah:

- **veliki križ** (redovni znak je na lenti (širok trak, ki gre preko ramena) ter velika zvezda na prsih),
- **veliki oficir** (redovni znak je na traku okoli vratu ter manjša zvezda na prsih),
- **komtur** (ali komander) (redovni znak je na traku okoli vratu),
- **oficir** (manjši, običajno pozlačen redovni znak, je na trikotnem traku na prsih),
- **vitez** (manjši srebrni redovni znak je na trikotnem traku na prsih).⁴

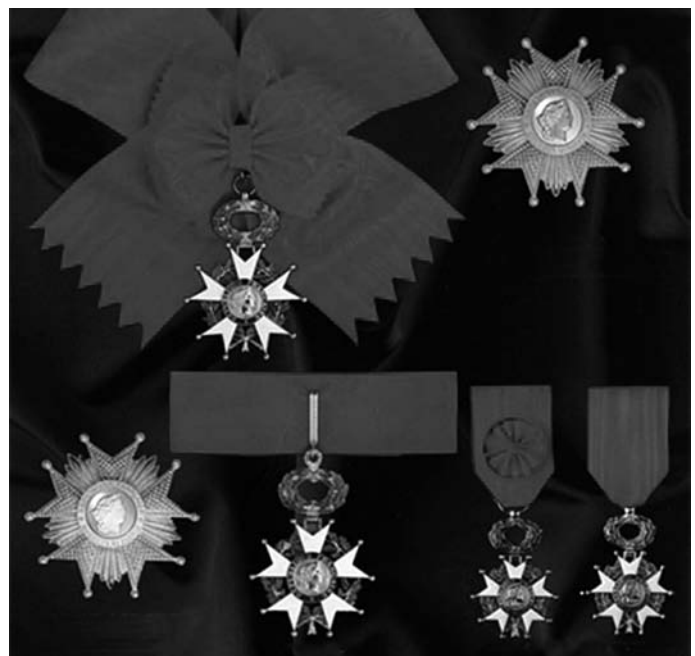
Imena stopenj izhajajo iz organizacije srednjeveških viteških redov. Na čelu vsakega reda je bil veliki mojster. Tudi novi redovi so imeli svojega velikega mojstra oziroma poglavarja reda, ne glede na to, da se je najvišja stopnja imenovala veliki križ. Napoleon se je sam postavil na čelo reda legije časti kot veliki mojster in tudi kralji in cesarji raznih držav so bili po pravilu vedno veliki mojster vseh redov svoje države. Ko je vladar ustanovil nov red, je običajno že v statutu opredelil svojo vlogo velikega mojstra v njem. Prvo avstrijsko odlikovanje, Vojaški red Marije Terezije, je ustanovila cesarica Marija Terezija; red je po njej tudi dobil ime. Čeprav je bila Marija Terezija cesarica, kot ženska nikakor ni mogla stopiti na čelo reda kot veliki mojster (tradicija srednjeveških viteških redov namreč kaj takega ni dopuščala), zato je bilo že takoj na začetku statuta tega reda zapisano, da je veliki mojster reda njen mož Franc Lotarinški (rimsko-nemški cesar Franc I.):

»Mi, Franc, po milosti božji etc. etc. ... da naša srčno ljubljena Soproga Apostolsko Veličanstvo Cesarica, kakor Mi, ... ustanovimo nov vojaški viteški red in z njim vse tiste, ki kaj prispevajo k dosegu predstoječega končnega cilja, okrasimo z odličnostjo. Tako smo Mi glede na tako pomemben predmet veliko mojstrstvo tega Vojaškega reda Marije Terezije prevzeli nase, in kakor se Mi tukaj še enkrat odprto razglavamo za Šefa, Vodjo in Velikega Mojstra (...zu dessen Chef, Oberhaupt und Grossmeister...), tako naj nas slehernik vidi in prepozna ...«⁵

Vladar je v trenutku, ko je bil kronan, samodejno postal tudi veliki mojster vseh redov svoje države. Tako je cesar Franc Jožef I. v dopolnjenem statutu Leopoldovega reda v prvem členu zapisal o velikem mojstrstvu:

Tri stopnje Vojaškega reda Marije Terezije; levo komturski križ, desno viteški križen, na sredini veliki križ na lenti in zvezda (s prijaznostjo Tomislava Muhića).

Vseh pet stopenj reda legije časti (Legion d'Honneur) (z internetne strani onequalitythefinest.com).

⁴ Legion d'honneur et des Ordres de Chevalerie, str. 50–57.

⁵ Ehrenbuch, str. 3.

»... zato bomo (imeli veliko mojstrstvo). Mi sami, dokler bo bogu všeč, in ne dopolnimo svojih let, in za nami bo to ohranil Naš zakoniti prestolonaslednik.«⁶

Naslednja redovna stopnja je bila veliki oficir, drugi po rangi v redu (včasih tudi veliki komtur). V srednjeveških viteških redovih je bil veliki oficir namestnik velikega mojstra.⁷

Kumtur ali komander (latinsko *commendator*) je v srednjeveških viteških redovih stal na čelu osnovne administrativne enote, komende (nemško *Komturrei*) in bil zadolžen za gospodarsko delovanje tamkajšnjih redovnih posestev.⁸

Oficirji so bili v viteških redovih na nižjih položajih, imeli pa so določena pooblastila v redovni hierarhiji.

Na dnu lestvice viteških redov so bili vitezi, člani viteških redov brez kakršnih koli funkcij in pooblastil.

Napoleon je v statutu reda legije časti omejil število članov posameznih stopenj reda. Tako je bilo število velikih križev omejeno na 80 nosilcev tega odlikovanja, na 200 velikih oficirjev, 1.000 komanderjev ter 4.000 oficirjev, medtem ko število vitezov tega reda ni bilo omejeno.

Avstrijski redovi so pogosto odstopali od francoske sheme; večkrat so imeli le tri stopnje – veliki križ, komtur in vitez. Taka sta bila na primer red železne krone in Vojaški red Marije Terezije, medtem ko ima red Franca Jožefa pet stopenj po vzoru reda legije časti: veliki križ (*Grosskreuz*), veliki oficir (*Komturkreuz mit Stern*), komtur (*Komturkreuz*), oficir (*Offizierkreuz*) in vitez (*Ritterkreuz*).

2. Vrste odlikovanj; redovi, medalje in spomenice (spominske medalje)

Ob redovih so se kmalu pojavile še medalje kot odlikovanja nižjega ranga. Sicer so bile medalje kot neke vrste obeležja prisotne že prej, a so jih izdajali oziroma kovali zgolj mogočni posamezniki (po svoji želji in na svoj račun, tako da njihova ustanovitev ni bila utemeljena z zakoni oziroma statuti, prav tako niso imeli predpisanih oziroma določenih pogojev za njihovo podelitev). Takšen primer je medalja za zavzetje Beograda iz leta 1789, ki jo je dal skovati poveljnik avstrijske vojske, feldmaršal Ernst Gideon Laudon, in so jo za svoje zasluge dobili nekateri pripadniki avstrijske vojske.

Prva »prava« državna avstrijska medalja je bila medalja za hrabrost, ki je bila ustanovljena kot drugo avstrijsko vojaško odlikovanje 32 let za Vojaškim redom Marije Terezije. Leta 1789 jo je ustanovil cesar Jožef II. kot odlikovanje za podčastnike in vojake. Medalja je imela dve stopnji; zlato in srebrno. Zlata medalja za hrabrost je bila za podčastnike in vojake to, kar je bil viteški križec Marije Terezije za častnike. Običajno veljajo medalje za nižja odlikovanja kot redovi, čeprav naletimo na izjeme; na primer avstrijska zlata medalja za hrabrost za častnike, ustanovljena leta 1917, je bila po rangi višje odlikovanje kot vojaški zaslužni križec III. stopnje.

Tudi medalje imajo običajno več stopenj, ki se pogosto poimenujejo kar po kovini, iz katere so narejene; na primer zlata, srebrna in bronasta medalja za hrabrost (ponekod tudi železna, vendar Avstrija take ni imela). Stopnje se lahko ločijo tudi po velikosti; srebrna medalja za hrabrost 1. in 2. stopnje oziroma pogosto imenovani velika in mala srebrna medalja za hrabrost, saj sta se razlikovali le po velikosti. Ponekod ima lahko višja stopnja medalje krono, nižja stopnja pa je brez nje (vendar Avstrija tudi take medalje ni imela). Običajno so bile

⁶ *Ehrenbuch*, str. 35.

⁷ Setton in Hazard: *A History of Crusades: The fourteenth and fifteenth centuries*, str. 578.

⁸ Setton in Hazard: *A History of Crusades: The fourteenth and fifteenth centuries*, str. 578.

zasluge, potrebne za dodelitev medalje, nižje od zaslug, potrebnih za dodelitev kakšnega reda. Medalje se bile v glavnem namenjene podčastnikom in vojakom, ki v Avstriji niso mogli dobiti redov (ne glede na to, kako veliko je bilo njihovo junaštvo). Avstrija (od leta 1867 naprej Avstro-Ogrska) je imela namreč odlikovanja strogo ločena; odlikovanja, s katerimi so bili lahko odlikovani častniki, v nobenem primeru niso mogli dobiti podčastniki in moštvo.

Spominske medalje oziroma spomenice so po rangi najnižja odlikovanja. Prva avstrijska spomenica je bila medalja za obrambo Tirolske iz leta 1796. Spominske medalje so se podeljevale za udeležbo v vojni ali vojnem pohodu ter ob raznih obletnicah in vladarskih jubilejih. Spomenice so dobili vsi, ki so izpolnjevali določene pogoje (npr. za Karlov četni križec je bilo potrebno preživeti dvanajst tednov na fronti), ne glede na to, da si dobitniki teh odlikovanj niso pridobili nobenih drugih zaslug.

3. Trije glavni ikonografski sklopi odlikovanj

Na odlikovanjih najdemo tri ikonografske sklope; verskega, državnega in vladarskega. Avstrijsko-habsburško ikonografijo so na svojih odlikovanjih razkazovali Slovenci, ki so bili odlikovani za svoje zasluge avstrijski monarhiji in habsburški vladarski hiši od konca 18. stoletja pa do konca monarhije leta 1918. Eden prvih odlikovanih Slovencev je bil slovenski topniški častnik, matematik, fizik in geodet Jurij Vega (1754–1802), ki je leta 1796 dobil viteški križec Vojaškega reda Marije Terezije.⁹ Po propadu avstro-ogrske monarhije se je novonastala Država Slovencev, Hrvatov in Srbov po dobrem mesecu dni svojega obstoja združila s Kraljevino Srbijo v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma poznejšo Kraljevino Jugoslavijo in ikonografija na odlikovanjih se je korenito spremenila. Verski sklop se sicer ni kaj dosti spremenil, medtem ko je bila ikonografija ene vladarske hiše oziroma dinastije zamenjana z ikonografijo druge dinastije.

3.1. Verski simboli

Razen osnovne oblike redovnih znamenj v obliki križa kot krščanskega simbola niti na avstrijskih niti na srbskih odlikovanjih ne najdemo drugih krščanskih simbolov razen majhnega križca na vrhu krone. Srbi so resda nameravali na redovnem znaku takovskega križa (ta je sestavljen iz malteškega in andrejevega križa, ki sta položena eden na drugega) po vzoru ruskega reda sv. Andreja na krake andrejevega križa postaviti črke S A P S (SANCTUS ANDREAS PATRONUS SERBIE, *sveti Andrej, zaščitnik Srbije*). To je sicer bilo predvideno v načrtu odlikovanja, ki ga je izdelal srbski umetnik Anastas Jovanović, vendar so bile te črke pri sami izvedbi opuščene.¹⁰

Popolnoma drugače je na primer pri ruskih odlikovanjih, kjer so krščanski simboli takorekoč sestavni del vsakega odlikovanja. Vsi ruski redovi se imenujejo po svetnikih; red sv. Ane, red sv. Jurija, red sv. Stanislava, red sv. Vladimirja, red sv. Andreja Prvopoklicanega ter red sv. Aleksandra (Nevskega). Sv. Ana, sv. Jurij in sv. Andrej so upodobljeni na redovnih znakih, sv. Stanislav, sv. Vladimir in sv. Aleksander pa imajo v medaljonu samo začetnice svetnikov.

V zahodni Evropi poimenovanje redov po svetnikih ni bilo tako množično, vendar je bilo kar nekaj držav, ki so katerega od svojih redov poimenovala po

⁹ Jurij Vega je dobil viteški križec Vojaškega reda Marije Terezije leta 1796 za zavzetje Mannheim.

¹⁰ Car in Muhić: *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations 1859–1918*, str. 20.

Medaljon redovnega znaka reda sv. Save s prikazom svetnika.

svetnikih; Velika Britanija ima red sv. Mihaela in sv. Jurija, Švedska red sv. Olafa, Španija red sv. Izabele itd. Zanimivo je, da noben od avstrijskih redov ni bil poimenovan po svetniku. Resda je imel ogrski del dvojne monarhije red sv. Štefana, vendar je bil red ustanovljen na čast prvega ogrskega kralja Štefana I. Svetega (975–1038), ki je pozneje postal svetnik.

Tudi Srbi so enega svojih redov posvetili svetniku, in sicer sv. Savi, a ne toliko zaradi svetnika samega, temveč dejstva, da je bil sv. Sava prvi srbski nadškof. Sv. Sava se je rodil kot Rastko Nemanjić (1175–1236), najmlajši sin velikega župana Raške Štefana Nemanje. Že v mladosti se je odločil za meniško življenje in imel pozneje velike zasluge pri vzpostavitvi neodvisne srbske pravoslavne cerkve. Odlikovanje je bilo v začetku ustanovljeno »v želji, da bi nagradili službo in zasluge na polju izobraževanja, literature, cerkve in lepih umetnosti«. ¹¹ Na medaljonu redovnega znaka je prikazan sv. Sava v cerkvenem ornatu z mitro na glavi. Z desnico blagoslavlja, v levici pa drži škofovsko palico. Medaljon obkroža geslo odlikovanja: S TRUDOM SVOJIM VSJA PRIOBRETE; s svojim delom boste dosegli vse. Geslo je vzeto iz daritvene listine Štefana Nemanje samostanu Hilandar iz leta 1198/99. ¹²

Tudi na medaljah ene in druge države ni bilo krščanskih simbolov, le avstrijska medalja za zasluge Rdečega križa ima na prednji strani dva angela, ki v sredini držita belo emajliran ščit z rdečim ženevskim križem, ki pa je tu kot simbol rdečega križa in ne krščanstva kot takega.

3.2. Državni in vladarski simboli

Državne simbole na odlikovanjih predstavljajo predvsem krona in grb ter tudi barve zastave.

3.2.1. Krona

Enega osnovnih simbolov vsakega cesarstva, kraljestva, nadvojvodstva, kneževine, grofije ipd. predstavlja krona, ki je skoraj vedno prisotna na redovnih znakih (seveda krone ne najdemo na odlikovanjih ne-monarhičnih držav). Oblike in tipi kron so v heraldiki natančno predpisane. Osnovne značilnosti nekaterih kron, ki so prisotne na odlikovanjih, o katerih bo govora, so:

- **Cesarska krona;** ima okrasje v obliki listov, od sprednjega dela proti zadnjemu potekata dva loka; pod krono sta dva trakova (pendilije). Notranjost krone naj bi bila podložena z modrim žametom (ki pa ga od zunaj ni videti).
- **Kraljevska krona;** ima osem listov; od tega jih je od spredaj vidnih pet; krona je premoščena s petimi loki, podloga je iz rdečega žameta,
- **Kneževska krona** je v osnovi spremenjen (nadgrajen) kneževski klobuk, ki so mu dodani štirje loki, od spredaj so vidni samo trije. Kneževski klobuk je iz rdečega žameta, obod pa je iz hermelinovega krzna. ¹³ Vse krone imajo na vrhu majhen križec.

¹¹ Jeremić: *Zakoni i uredbe o ordenima i medaljama*, str. 11.

¹² Car in Muhić: *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations 1859–1918*, str. 190.

¹³ Merička: *Das Buch der Orden und Auszeichnungen*, str. 219.

3.2.2. Cesarski oziroma dinastični grb

Drug državni simbol, ki se po pomembnosti enači s krono, je državni ali dinastični grb. Grb je stalni simbolični znak države, mesta ali plemiške rodbine.¹⁴ Grbi, posebno dinastični, so stalnica predvsem na redovnih znakih, najdemo pa jih tudi na medaljah.

3.2.3. Državna zastava

Zastava je kos tkanine določene barve ali več barv, ki predstavlja simbol neke države, naroda, organizacije.¹⁵ Zastavo zelo redko najdemo na odlikovanjih. Ena redkih izjem je odlikovanje Federativne socialistične republike Jugoslavije, red Jugoslovanke zastave, kjer najdemo emajlirano zastavo na zvezdi reda 1. stopnje.

4. Ikonografija avstrijskih in srbskih redov

4.1. Avstrijski in srbski redovi do leta 1918

Avstrija je v obdobju med letoma 1757 in 1849 ustanovila štiri redove: Vojaški red Marije Terezije (leta 1757), Avstrijski cesarski Leopoldov red (leta 1808), Avstrijski cesarski red železne krone (leta 1816) ter red Franca Jožefa I. (leta 1849). Nadalje vse do konca monarhije (leta 1918) ni bil več ustanovljen noben nov red.

Kot redovi krščanske države imajo trije redovni znaki obliko križa; Vojaški red Marije Terezije ima obliko terezijanskega križa, Leopoldov red ima obliko leopoldovega križa, red Franca Jožefa I. pa ima obliko rupertovega križa. V statutih teh redov se nikjer posebej ne omenja, da je oblika redovnega znamenja, torej križ, povzeta po simbolu krščanstva.

Red železne krone je avstrijski cesar Franc I. (Avstrijski) prevzel po francoskem redu železne krone, ki ga je leta 1805 ustanovil Napoleon, ko se je dal v Milanu kronati s staro krono langobardskih knezov. Odlikovanje, ki ga je Napoleon ustanovil, je imelo obliko krone, na katero je posajen velik francoski orel. S padcem Napoleonovega cesarstva bi ugasnilo tudi to odlikovanje, če ga ne bi ponovno ustanovil cesar Franc I., ki je v statutu zapisal:

»V čast obdobju, ko so se nadvse srečno pod Našim žezlom zopet združile Naše italijanske province, smo kot znamenje Naše posebne milosti in naklonjenosti ustanovili red poimenovan red železne krone in ga uvrstili med naše kronske in hišne redove ...«¹⁶

Odlikovanje je v osnovi obdržalo svojo podobo, le da je bil enoglavi francoski orel zamenjan z dvoglavim avstrijskim, tudi oblika železne krone se je nekoliko spremenila.

Nenavadne oblike je tudi redovno znamenje reda Franca Jožefa I., ki kot osnovno obliko združuje križ kot krščanski simbol in dvoglavega orla kot državni grb. Rdeče emajlirani rupertov križ je namreč položen na črno emajliranega dvoglavega avstrijskega orla.

Kneževina Srbija (po letu 1882 Kraljevina Srbija) je v obdobju med letoma 1876 in 1904 ustanovila pet redov: red takovskega križa (ustanovljen leta 1876,

Viteški križci (od leve proti desni, od zgoraj navzdol): Vojaškega reda Marije Terezije, Leopoldovega reda, reda železne krone in reda Franca Jožefa I.

¹⁴ Slovar slovenskega knjižnega jezika, geslo grb.

¹⁵ Slovar slovenskega knjižnega jezika, geslo zastava.

¹⁶ Ehrenbuch, str. 35.

V. oziroma IV. stopnja (oficirska oz. viteška križca) srbskih redov takovskega križa (levo) in reda belega orla.

ukinjen leta 1903), red belega orla (leta 1882), red sv. Save (leta 1883), red Miloša Velikega (ustanovljen leta 1898, ukinjen leta 1903) ter red Karađorđeve zvezde (leta 1904). Med letoma 1904 in 1918 ni bil ustanovljen noben nov red več.

S padcem dinastije Obrenovičev in prihodom dinastije Karađorđevićev na oblast leta 1903 so le-ti ukinili red takovskega križa in red Miloša Velikega, ki sta bila dinastična reda Obrenovičev. Nošnja obeh redov je bila prepovedana, izjema je bil le red takovskega križa z meči, ki se je podeljeval izključno za hrabrost na bojnem polju. Namesto tega je Peter I. Karađorđević ustanovil dinastični red Karađorđeve zvezde. Red belega orla in red sv. Save sta se nekoliko spremenila; monogram Milana I. Obrenoviča – »MI« na medaljonu na zadnji strani redovnih znakov – je zamenjala letnica ustanovitve reda, 1882 oziroma 1883.

Tudi tu ima večina redov obliko križa kot osnovnega krščanskega simbola; red takovskega križa je sestavljen celo iz dveh križev, preko belega malteškega križa je položen zlat andrejev križ. Red sv. Save ima obliko osmerošpičastega križa, red Karađorđeve zvezde pa ima obliko Rupertovega križa.

Redovni znak reda belega orla je oblikovan podobno kot avstrijski red železne krone; ima obliko srbskega grba, dvoglavega belega orla s polrazprtimi krili in s starim, srednjeveškim srbskim grbom na prsih. Red Miloša Velikega pa je zasnovan zelo nenavadno, nedvomno pod vplivom secesijske umetnosti. Redovni znak ima obliko medaljona, v katerem je slika kneza Miloša Obrenoviča, nad medaljonom pa je stara srednjeveška srbska krona bizantinskega tipa.

Tudi v statutih srbskih redov se, tako kot pri avstrijskih redovih, ne omenja posebej krščanske podlage osnovni obliki redovnih znamenj. Pri črnogorskem redu Danila I. za neodvisnost Črne gore, ki je bil ustanovljen leta 1852, pa 1. člen statuta neposredno navaja krščansko podlago redovnega znamenja:

»Podaril se bo vsem članom reda okras (dekoracija), ki bo v obliki križa v srebru, in bo s svojo obliko opominjal na križ, ki je odkupil človeški rod na Kalvariji.«¹⁷

Redovni znaki so bili tako v eni kot drugi državi večinoma v obliki križa, ne da bi se križ v statutih posebej poudarjal kot osnovni simbol krščanske vere.

4.2. Druga odlikovanja

V Avstriji je bilo še nekaj odlikovanj, ki so bila podobna redovom, vendar so se na rang lestvici odlikovanj nahajala nižje od redov. Tudi vsa ta odlikovanja so imela to ali ono obliko križa:

- **Duhovniški zaslužni križec**, ustanovljen leta 1801 v dveh stopnjah, odlikovanje ima obliko deteljinega križa.
- **Vojaški zaslužni križec**, ustanovljen leta 1849 v eni stopnji (leta 1914 sta mu bili dodani še dve višji stopnji). Čeprav to odlikovanje ni imelo statusa reda, je bila prva stopnja vojaškega zaslužnega križa na rang lestvici odlikovanj višje od velikih križev Leopoldovega reda, reda železne krone in reda Franca Jožefa I.
- **Zaslužni križec**, ustanovljen istega leta kot red Franca Jožefa I (1849) v štirih stopnjah. Po obliki spominja na red Franca Jožefa, saj ima križec enako obliko rupertovega križa, le da ta v tem primeru ni položen na dvoglavega orla.
- **Častni znak za zasluge Rdečemu križu**, ustanovljen leta 1914 v treh stopnjah, odlikovanje ima obliko rupertovega križa;
- **Vojni križec za civilne zasluge**, ustanovljen leta 1915 v štirih stopnjah, ima obliko špičastega križa.

Tudi vsa ta odlikovanja so v obliki križa tega ali onega tipa.

Avstrijski duhovniški zaslužni križec (levo) in vojaško zaslužni križec.

¹⁷ Jovičević: *Crnogorska odlikovanja*, str. 31.

4.3. Cesarska oziroma kraljevska krona

Vsi avstrijski redovi razen Vojaškega reda Marije Terezije imajo nad križem avstrijsko cesarsko krono, tako imenovano rudolfinsko krono. Ime je dobila po avstrijskem cesarju Rudolfu II., ki jo je leta 1602 dal izdelati v Pragi kot nadomestek za cesarske insignije, ki so bile tedaj shranjene v Nürnbergu. To krono so Rudolf in njegovi nasledniki uporabljali pri dvornih ceremonialnih namesto v Nürnbergu spravljenih cesarskih insignijah. Ko je cesar Franc II. leta 1804 razglasil avstrijsko cesarstvo in zavladal kot Franc I. Avstrijski, je Rudolfova krona postala krona novoustanovljenega cesarstva. Edino kraljevski ogrski red svetega Štefana (o katerem pa tu ni govora, saj ni bil podeljevan Slovincem) je imel nad križem ogrsko kraljevsko krono.

Srbski redovi so nad križem prav tako imeli kraljevsko oziroma kneževsko krono, vendar je tu zadeva bolj zapletena. Red takovskega križa, ki je bil prvi srbski red, je imel nad križem standardno kneževsko krono (glej poglavje 3.2.1.). V resnici si srbski knezi nikoli niso dali izdelati kneževske krone. Krona, ki jo je v načrtu odlikovanja narisal srbski umetnik Anastas Jovanović, je imaginarna. Leta 1882 je knez Milan IV. Obrenović Srbijo oklical za kraljevino in postal kralj Milan I. Milan je imel v načrtu svečano kronanje in si je želel od avstrijskega cesarja Franca Jožefa sposoditi staro srbsko krono, ki naj bi bila shranjena v dunajski zakladnici in naj bi pripadala srednjeveškemu srbskemu kralju Milutinu (1253–1321).¹⁸ Ker pa Franc Jožef krone ni hotel posoditi, je Milan opustil svoje načrte okoli kronanja. Namesto tega so Milana zgolj mazilili za srbskega kralja. Od takrat naprej je dinastija Obrenovičev maziljenju dajala velik pomen, tako da so bili vsi vladarji dinastije Obrenovičev (po Milanu I. je bil to pravzaprav samo Aleksander I.), ko so zasedli prestol, namesto kronanja maziljeni v samostanu v Žiči ter prejeli »pečat dara Duha Svetoga, premudrost, blagodat, seme Božije i silu Božju«.¹⁹

Leta 1882, ko je bila proglašena Kraljevina Srbija, je bil ustanovljen red belega orla, leto pozneje pa še red svetega Save. Oba reda imata nad križem kraljevsko krono, ki je tako kot pri kneževski kroni reda takovskega križa imaginarna, saj za časa dinastije Obrenovičev prav tako ni bila nikoli izdelana. Red takovskega križa pa je ostal nespremenjen, s kneževsko krono nad križem. Četrty red Obrenovičev, red Miloša Velikega, ima nad medaljonom staro srednjeveško krono bizantinskega tipa dinastije Nemanjičev. Ta red je tudi edini primer v obeh državah, ko redovni znaki nosijo podobo vladarja; taka praksa prikazovanja podobe vladarja na redovnih znamenjih je izjemno redka tudi v vseh ostalih državah. Red je bil ustanovljen ob priliki 40. obletnice prihoda kneza Miloša nazaj v Srbijo; ta je takrat dobil naziv »veliki«. Namen reda je bil čim bolj povečati samega kneza Miloša, z njim vred pa tudi dinastijo Obrenovičev.

Maja leta 1903 je skupina oficirjev v Srbiji izvedla državni udar, umorili so kralja Aleksandra Obrenoviča ter njegovo ženo, kraljico Drago, na oblast pa so pripeljali Petra I. Karađorđevića. Kralj Peter I. se je dal svečano kronati 8. septembra 1904, za to priložnost pa so bile izdelane vse vladarske insignije, kraljevska krona, žezlo in jabolko. Krona je po izgledu povsem enaka kronama, ki sta na redovnem znaku reda belega orla in sv. Save. Ker je bila Srbija v težkem finančnem položaju, je bila krona namesto iz zlata narejena iz medenine, namesto dragih kamnov pa je bil uporabljen raznobarven emajl.

Peter I. je namesto dinastičnih redov Obrenovičev ustanovil red Karađorđeve zvezde. Tudi ta red je imel nad križem kraljevsko krono. Zanimivo je, da so nekateri tuji proizvajalci tega reda nad križ postavili krono, ki je bila na las

Na sliki levo rudolfinska krona (z internetne strani www.habsburger.net); na sliki desno rudolfinska krona na komturskem križu Leopoldovega reda (s prijaznostjo Tomislava Muhića).

Na sliki levo srbska kneževska krona na redu takovskega križa, na sliki desno stara srednjeveška srbska krona bizantinskega tipa na redu Miloša Velikega.

Na sliki levo srbska kraljevska krona, izdelana leta 1904, na sliki desno srbska krona na redu belega orla iz let 1882–1890 (s prijaznostjo Tomislava Muhića).

¹⁸ Car in Muhić: *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations 1859–1918*, str. 471.

¹⁹ Car in Muhić: *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations 1859–1918*, str. 471.

Grb avstrijskega cesarstva med leti 1815–1867 v t.i. mali izvedbi. (z internetne strani http://de.wikipedia.org/wiki/Kaiser_von_Österreich)

podobno romunski kraljevski kroni.²⁰ Gotovo so si proizvajalci odlikovanj s tem, da so uporabili že obstoječe kalupe, zmanjšali stroške proizvodnje, ne meneč se za takšno napako, kot je napačna krona na odlikovanju. Očitno tudi kraljeve pisarne odlikovanj kot naročnika kaj takega ni motilo (ali pa je nižja cena opravila svoje). Žal je bil arhiv pisarne odlikovanj uničen ob nemškem napadu na Beograd aprila 1941, saj je ena prvih letalskih bomb, ki so padle na mesto, zadelo ravno pisarno odlikovanj Kraljevine Jugoslavije, tako da je bil celoten arhiv pisarne uničen.

4.4. Grb

Grb avstrijskega cesarstva (od leta 1815 naprej) predstavlja dvoglavi avstrijski orel z razprtimi krili, ki v krempljih na eni strani drži žezlo in meč, na drugi pa jabolko. Nad orlom je rudolfinska krona, na prsih orla pa so grbi avstrijskih dežel, ki jih obkroža ogrlica z redom zlatega runa. Leta 1867 je bila ustavna preureditev monarhije. Nastala je t. i. Dvojna monarhija (Doppelmonarchie): Avstro-Ogrska. Madžari so dobili avtonomne pravice, skupna so ostala samo tri ministrstva: zunanje zadeve, skupna vojska (vsaka polovica je imela tudi svojo vojsko) in finance (tiste, ki so se tikale celotne monarhije). Z nastankom dvojne monarhije se je nekoliko spremenil tudi cesarski grb; dvoglavi orel in krona sta ostala nespremenjena, medtem ko je orel po novem nosil še grbe vseh kronskih dežel. Ogrlici reda zlatega runa pa sta bili dodani še ogrlici Leopoldovega reda in ogrskega reda svetega Štefana.

Leta 1915 se je skupni grb spremenil, saj so bili Madžari nezadovoljni. Prejšnji grb je bil preveč avstrijski. Nov grb je bil sestavljen iz avstrijskega in ogrskega grba, ki sta bila kronana z rudolfinsko krono in krono sv. Štefana, pod grboma pa je bil trak z geslom: *INDIVISIBILITER AC INSEPARABILITER!* (*nedeljivi in neločljivi*).

Avstrijski oziroma avstro-ogrski grb se je na avstrijskih redovih redko pojavljal. Najdemo ga samo pri redu Franca Jožefa I., kjer je dvoglavi orel del samega redovnega znaka.

S proglašenjem kraljevine leta 1882 je Srbija dobila tudi grb. Ta je v 2 čl. 2. ustave, objavljene 21. decembra 1888, opisan takole: »Grb Kraljevine Srbije je dvoglavi beli orel na rdečem ščitu s krono kraljevsko. Vrh u obeh glav dvoglavega orla stoji krona kraljevska; pod vsakom krempljem je po en cvet lilije. Na prsih ima grb Kneževine Srbije: beli križ na rdečem ščitu z po enim ognjilom v vsakem kotu križa.«

Na srbskih redovih je grb pogosteje sestavni del ordenskega znaka kot pri avstrijskih redovih. Pri belem orlu ima redovni znak v celoti obliko državnega grba, dvoglavega (belega) orla.

Pri redu svetega Save se med kraki križa nahajajo majhni dvoglavi orli. Dvoglavi orel je bil sicer položen tudi na spodnji del redovnega znaka Miloša Velikega, vendar v prirejeni formi; eno krilo je dvignjeno navpično v zrak, drugo pa je skoraj vodoravno; tudi obe glavi sta v različnih položajih. Zato bi bilo tu težko govoriti o državnem grbu.

Pri redu Karađorđeve zvezde pa je dvoglavi orel v medaljonu na zadnji strani.

4.5. Barve državne zastave

Barve državnih zastav le izjemoma najdemo na redovnih znakih. Zato je

Na levi grb kraljevine Srbije, na desni red belega orla, ki ima v celoti obliko državnega grba.

Netipični dvoglavi beli orel na redu Miloša Velikega (iz avtorjeve zbirke).

²⁰ Car in Muhić: *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations 1859–1918*, str. 185.

ena redkih izjem vojaški križec Marije Terezije, kjer je medaljon na prednji strani emajliran v barvah avstrijskega nadvojvodstva; rdeče, belo, rdeče.

Pri srbskih redovih ne zasledimo nič podobnega.

Z leve proti desni; monogram F na redu železne krone, F.I.A. na Leopoldovem redu in FJ na redu Franca Jožefa.

4.6. Simboli vsakokratnega vladarja

Simboli vladajočega monarha so njegove inicijalke ter moto oziroma geslo, ki si ga vladar običajno izbere ob nastopu svoje vladavine.

4.6.1. Monogrami vladarjev

Na redovnih znamenjih avstrijskih redov so inicijalke vladarja, ustanovitelja reda, na prednji strani, tako da so vidne, kadar se odlikovanje nosi. Edina izjema je Vojaški red Marije Terezije, kjer so inicijalke MFT (Marija Terezija in Franc Lotarinški) na medaljonu na zadnji strani. Pri redu Leopolda so v medaljonu na prednji strani črke F.I.A. (Franciscus Imperator Austriae), red železne krone ima na ščitku na zadnji strani črko F. (Franciscus – Franc Prvi Avstrijski), red Franca Jožefa pa ima na prednji strani inicijalki FJ (Franc Jožef).

Z leve proti desni; monogram kralja Milana Obrenovića MI na reversu reda sv. Save. Po letu 1904 je bil monogram zamenjan z letnico ustanovitve «1883»; ime kralja Petra I. na reversu reda Karađorđeve zvezde.

Tudi nekatera nižja odlikovanja, ki niso imela statusa redov (glej poglavje 4.2.), so imela inicijalke ustanovitelja, cesarja Franca Jožefa – to sta bila zaslužni križec in vojni križec za civilne zasluge. Oba sta imela v medaljonu na prednji strani črki JF.

Vsi srbski redovi za časa Obrenovičev so imeli v medaljonu na zadnji strani (torej očem nevidno, kadar so se odlikovanja nosila) monogram vladarja, MIII kneza Mihaila Obrenovića ali MIV kneza Milana Obrenovića. Ta je leta 1882 postal kralj Milan I. in skladno temu spremenil monogram v MI. Red Miloša Velikega pa je imel celo dva monograma; na prednji strani je bil monogram kneza Miloša (MI), na zadnji strani pa monogram ustanovitelja reda, kralja Aleksandra I. Obrenovića (AI).

Po prihodu Karađorđevićev na srbski prestol se na srbskih redovih nikjer ni pojavil monogram kralja Petra I. Monogrami Obrenovičev so bili zamenjani z letnico ustanovitve reda in ne z monogramom PI (Peter I.), kot bi lahko pričakovali. Ime kralja Petra pa se pojavlja na zadnji strani reda Karađorđeve zvezde: «PETAR I». Monogram kralja Petra (PI) zasledimo le na prednji strani spominske medalje za 2. balkansko vojno.

Levo – geslo TEMPUS ET MEUM IUS v vogalih medalje za usluge kraljevemu domu, desno – geslo VIRIBUS UNITIS na redu Franca Jožefa.

4.6.2. Gesla vladarjev

Vladarji so si ob prihodu na prestol ali v času svojega vladanja pogosto izbrali svoje osebno geslo oziroma nekakšen moto, ki naj bi nakazoval na način njihovega vladanja ali kakšno drugo posebnost njihove vladavine. Zanimivo je geslo kralja Milana Obrenovića, ki ni mogel dočakati kraljevske moči (prvič je poskušal proglasiti Srbijo za kraljevino, sebe pa za kralja že jeseni leta 1876), ko pa je končno leta 1882 Srbija postala kraljevina, si je za geslo privzel latinski rek: TEMPUS ET MEUM IUS (*čas in moja pravica*).²¹

Geslo cesarja Franca Jožefa je bilo VIRIBUS UNITIS (*z združenimi močmi*). To geslo je bilo zelo pogosto uporabljeno. Večinoma je bilo likovno upodobljeno kot veriga, sestavljena iz črk VIRIBUS UNITIS, ki jo zaklepata dve rokujoči se dlani.

Na ta način je geslo predstavljeno tudi na redovnem znaku reda Franca

²¹ Car in Muhić: *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations 1859–1918*, str. 500.

Levo – geslo AVITA ET AUCTA na zvezdi reda železne krone, desno – geslo FORTITUDINI na medaljonu viteškega križca Vojaškega reda Marije Terezije.

4.6.3. Ostala gesla na redovnih znakih

Ostali trije avstrijski redovi, ki sta jih ustanovila Jožef II. in Franc I. Avstrijski, niso nosili gesel svojih ustanoviteljev, ampak gesla, primerna trenutku, ko je bilo odlikovanje ustanovljeno, ali pa so nakazovala zasluge, za katere je bilo odlikovanje podeljevano. Tako ima red železne krone geslo AVITA ET AUCTA (*po-večana in razširjena*), kar meri na pripojitev Lombardije avstrijskemu cesarstvu leta 1815. Tega gesla sicer ni na redovnem znaku, nahaja pa se na zvezdi velikega križa. Leopoldov red pa ima celo dve gesli, na prednji strani je geslo INTEGRITATI ET MERITO (*brezmadežnim in zaslužnim*), na zadnji strani pa OPUS REGUM CORDA SUBDITORUM (*kraljevska moč je v srcih podanikov*). Vojaški red Marije Terezije nosi zelo enostaven napis – FORTITUDINI (*hrabrim, za hrabrost*).

Srbski red takovskega križa je nosil geslo ZA VERU, KJNAZA I OTEČETSTVO (*za vero, kneza in očetnjavo*). Red belega orla ni imel nobenega gesla, geslo reda sv. Save S TRUDOM SVOJIM VSJA PRIOBRETE (*S svojim delom boste dosegli vse*), pa je bilo omenjeno že prej. Ravno tako ni imel gesla Red Miloša Velikega, red Karađorđeve zvezde pa je imel geslo ZA VERU I SLOBODU 1804 (*za vero in svobodo 1804*).

Levo – geslo TRUDOM SVOIM VSA PRIOBRETE na redu sv. Save, desno – geslo ZA VERU I SLOBODU na redu Karađorđeve zvezde.

5. Medalje

Medalje predstavljajo odlikovanja nižjega ranga, kot so redovi. Poleg tega je v primerjavi z redovi njihova izdelava enostavnejša, saj na njih ni emajla; razen redkih izjem, kot je na primer avstrijska medalja za zasluge Rdečemu križu. Tudi kar se tiče oblike, oblikovalci medalj niso imeli veliko možnosti, saj so medalje po pravilu okrogle. Nekatere medalje imajo včasih pritrjeno krono, včasih pa najdemo na vrhu medalje tudi kakšen drug dodatek, kot sta na primer dvoglavi orel (avstrijska zlata jubilejna spomenica 1898) ali hrastov venček (srbska medalja za vojaške vrline).

Nekatere medalje, predvsem spomenice, niso bile okrogle, ampak so imele obliko križca; takšna je spomenica na zmago nad Napoleonom, imenovana armadni križec oziroma topovski križec, ki jo je leta 1814 ustanovil cesar Franc I. Avstrijski, kovana pa je bila iz bronca zaplenjenih francoskih topov. Leta 1916 je cesar Karel ustanovil spominsko medaljo, Karlov četni križec, ki je bila po obliki identična topovskemu križcu iz leta 1814. Obliko templarskega križca z velikim medaljonom v sredini, ki nosi cesarjevo podobo, ima tudi jubilejni križec 1908, ki ga je Franc Jožef ustanovil ob 60-letnici svojega vladanja.

5.1. Podoba vladarja na odlikovanjih

Pri avstrijskih medaljah je na prvi strani po pravilu vedno podoba vladarja. Prva avstrijska medalja, medalja za hrabrost, ki je bila ustanovljena leta 1789, je imela v celoti podobo kovanca, ki je imel pritrjeno ušesce, da se je lahko nosil na traku na prsih. Slednje potrjuje tudi statut medalje, ki pravi: »*odlikovanje bo imelo obliko zlatega in srebrnega, za to priliko kovanega spominskega kovanca*«. ²²

Gala uniforma cesarja Franca Jožefa; medalje z njegovo podobo iz skromnosti nosi obrnjene, tako da kažejo zadnjo stran in cesarjeve podobe ni videti (Vojni muzej na Dunaju).

²² Ehrenbuch, str. 65.

Na prednji strani medalje je bila podoba cesarja Jožefa II. kot svetega rimskega cesarja, z napisom JOSEPH II. V svojih 137 letih obstoja so se na prvi strani medalje za hrabrost zvrstile podobe petih cesarjev; Jožefa II., Franca II., ki je po propadu svetega rimskega cesarstva vladal Avstriji kot Franc I. Avstrijski (od tu naprej je na medalji ob cesarjevem imenu vedno še njegova titula KAISER VON OESTERREICH), Ferdinanda, Franca Jožefa I. in zadnjega avstrijskega cesarja Karla. Podoba cesarja Franca Jožefa se je na medaljah spremenila trikrat, saj se je cesar v dolgih letih vladanja iz mladeniča spremenil v starega moža. Medalje nosijo njegovo podobo iz leta 1849 in iz leta 1859, zadnjič pa je bila podoba spremenjena leta 1866; od takrat naprej se cesar na medalji ni več »staral«.

Po vzorcu medalje za hrabrost so skoraj vse poznejše avstrijske medalje nosile na prednji strani cesarjevo podobo. Podobe cesarjev so bile različne, lahko je bila prikazana samo cesarjeva glava ali oprsje, cesar je bil prikazan v uniformi ali pa v razkošnem ornatu. Okoli cesarjeve podobe je bilo običajno ime vladarja, za časa Franca Jožefa pa so medalje (vsaj glavne) nosile tudi njegove naslove: D.G. (Deo Gratias) IMP. AVST. REX BOH. ETC. ET REX APOST. HUNG. (*Po božji milosti cesar Avstrije, kralj Češke (Bohemije) itd. in apostolski kralj Ogrske*). Včasih pa je bila na medalji prikazana samo cesarjeva glava brez kakršnih koli imen ali naslovov, na primer na jubilejni dvorski medalji iz leta 1898.

Zanimivo je, da je cesar Franc Jožef I. na svoji vsakodnevni uniformi poleg reda zlatega runa (dinastično odlikovanje habsburške hiše) nosil le štiri avstrijske medalje; vojno medaljo 1873, križec za 50 let vojaške službe, zlato jubilejno spomenico 1898 ter jubilejni križec 1908. Med temi štirimi medaljami so bile tri spomenice, ki so nosile na prvi strani cesarjevo podobo. Iz skromnosti jih je Franc Jožef nosil z zadnjo stranjo navzgor, tako da se njegove podobe ni videlo. Ob avstrijskih medaljah je cesar nosil samo še ruski red sv. Jurija 3. stopnje. To prestižno odlikovanje, ki se je podeljevalo za izjemno hrabrost na bojišču, mu je že leta 1849 podelil ruski car Nikolaj I., ko se je mladi cesar Franc Jožef udeležil vojne z Italijani. Franc Jožef je bil sicer odlikovan z najnižjo stopnjo tega reda, a je bil na to njegovo edino pravo »bojno« odlikovanje zelo ponosen. Prav to odlikovanje je bilo tudi edino med mnogimi tujimi odlikovanji, ki ga je vsa leta svoje vladavine nosil vsakodnevno – vse do začetka prve svetovne vojne, ko je Rusija postala sovražnik; takrat ga je seveda snel. Na paradni uniformi je Franc Jožef poleg teh odlikovanj nosil še zvezde vseh štirih avstrijskih redov.

Kralj Peter I. Karađorđević in pozneje kralj Aleksander I. Karađorđević sta ravno tako nosila na vsakodnevni in svečani uniformi medalje s svojo podobo, vendar ju nista nikoli obračala tako, da se njuna podoba ne bi videla.

Na srbskih medaljah vladarjeva podoba ni bila tako pogosta kot na avstrijskih; pogosto so bile na prednji strani razne alegorične podobe. Zlata medalja za hrabrost iz leta 1877 in leta 1885 imata na prvi strani sicer poprse kneza Milana oziroma kralja Milana, medtem ko zlata medalja za hrabrost iz leta 1912 prikazuje profil mlade žene v oklepu s srbskim grbom na prsni (personifikacije Kraljevine Srbije). Srbi so se tu zgledovali po Marianne, simbolu Republike Francije. Srbski oficirji so kmalu izrazili veliko nezadovoljstvo, saj na svojih junaških prsni niso hoteli medalje z žensko podobo, ne glede na to, da naj bi ta predstavljala Srbijo. Zato je bila že čez dobrega pol leta ustanovljena nova medalja za hrabrost, ki je na prednji strani nosila podobo srbskega srednjeveškega junaka Miloša Obiliča. Tudi spomenica srbsko-turške vojne 1876–1878 ima na prednji strani stoječo žensko figuro, ki se naslanja na ščit s srbskim grbom, v desnici pa drži lovorov venec. Ženska figura je simbolizirala srbsko zmago.

Obrenovići se redko pojavljajo na medaljah; tako je knez Miloš Obrenović prikazan le na prvi srbski medalji, spomenici svetoandrejske skupščine iz leta 1858.²³ Milan Obrenović je ob dveh zlatih medaljah za hrabrost (iz let 1877–78

Podobe cesarja Franca Jožefa na medaljah za hrabrost iz let 1849, 1859 in 1866.

Na levi srbska zlata medalja za hrabrost iz leta 1912 z žensko podobo, nad katero so se oficirji zgražali, in njena naslednica.

²³ Car in Muhić: *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations 1859–1918*, str. 467.

Medalje z vladarsko krono; avstrijska vojaška zaslužna medalja (levo) ter albanska spomenica, na kateri je upodobljen prestolonaslednik Aleksander.

in 1885) upodobljen le še enkrat, in sicer na spomenici sedanja na prestol leta 1872, njegov sin Aleksander Obrenović pa je upodobljen le dvakrat, na spomenici maziljenja iz leta 1889 ter na spomenici 1. aprila 1893, ko je s prevratom prevel oblast.

Tudi kralj Peter I. Karađorđević in njegov sin, prestolonaslednik Aleksander, sta na medaljah upodobljena le redko. Peter je takoj po prihodu na oblast ustanovil spomenico kronanja Petra I. in vrnitev dinastije Karađorđevićev, ki prikazuje njegov lik. Lik kralja Petra je prikazan tudi na spomenici vojne 1914–1918, skupaj z napisom »Petar I. kralj Srbije«. Zanimiva pa je albanska spomenica, ki so jo dobili vsi udeleženci umika čez albanske gore pozimi leta 1915, na kateri je podoba prestolonaslednika Aleksandra. Pri avstrijskih medaljah prestolonaslednik ni bil nikoli upodobljen. Medalja sicer nima Aleksandrovega naslova; napis pravi le: »*svojim vojnim tovarišem – Aleksander*«.

5.2. Drugi državni in dinastični simboli na medaljah

Poleg cesarjevega portreta imajo medalje bistveno manj dinastičnih in državnih simbolov kot redovi.

Pri srbskih medaljah se zelo pogosto pojavlja grb, ki zavzema celotno zadnjo stran (kot npr. srebrna medalja za hrabrost iz leta 1912, medalja za prizadevno službo in medalja za civilne zasluge) ali pa je grb samo del podobe; grb najdemo v osnovni izvedbi, včasih pa je postavljen na kraljevski hermelinov plašč, na medaljah pa najdemo tudi srbski srednjeveški grb, križ s štirimi kresili.

Pri avstrijskih medaljah ni grb nikoli upodobljen, edina izjema je zlata jubilejna spomenica 1898 (ki so jo dobili le častniki, ki so služili v armadi že 50 let), kjer je dvoglavi avstrijski orol pritrjen nad medaljo.

Vladarska krona, ki je pri redovih stalnica, je bila na medaljah redko pritrjena. Avstrija je imela eno samo »kronano« medaljo, vojaško zaslužno medaljo oziroma po domače Signum Laudis. Srbija pa je imela krono na medaljah za usluge kraljevemu domu (kot oznaka višje stopnje), na albanski spomenici in na križu Društva srbskega rdečega križa.

Posebej pa je likovno zanimiva srbska spomenica proglašenja Kraljevine iz leta 1882, kjer je medalja nadgrajena najprej z dvoglavim srbskim orlom, ta pa ima nad sabo še krono. Vendar ta medalja na oficirske prsi skorajda ni zašla, saj so jo dobili le ministri in poslanci skupščine.

6. Odlikovanja za pripadnike drugih ver

Redovni znaki so bili razen redkih izjem v obliki krščanskega simbola križa. V avstro-ogrski monarhiji so bile poleg katoliške vere prisotne še mnoge druge, bolj ali manj številno zastopane vere. Med krščansko verujoče so spadali še protestanti in pravoslavci, poleg tega pa sta bili številčneje zastopani judovska ter po priključitvi Bosne in Hercegovine leta 1878 še muslimanska vera. Avstrija nikoli ni ustanavljala odlikovanj, ki bi bila namenjena pripadnikom drugih ver in bi nosila obeležja in simbole le-teh. Križ (kot redovni znak) so nosili tako judje kot tudi muslimani. Ne glede na to, da so bili od 2. polovice 19. stoletja v avstrijskih vojaških enotah vojni kurati vseh glavnih veroizpovedi monarhije, se je odlikovanje za vojaške duhovnike, duhovniški zaslužni križec, podeljevalo le katoliškim vojnim kuratom.

Z zasedbo Bosne in Hercegovine leta 1878 so postali pripadniki muslimanske vere v monarhiji dokaj številčno zastopani. Z vpoklicem muslimanov v vojsko in z ravnopravno možnostjo vpisa na visoke vojaške šole so se ustrezno spremenili tudi nekateri predpisi v vojski; muslimanom je bilo med drugim omogočeno opravljanje njihovih verskih obredov, slušateljji vojnih akademij pa

Srbska spomenica proglašenja Kraljevine iz leta 1882 (s prijaznostjo Tomislava Muhića).

Različne upodobitve srbskega grba, srebrna medalja za hrabrost 1912 (levo) in medalja za prizadevno službo.

so lahko pod določenimi pogoji nosili fes. Ni pa bilo posebnih odlikovanj za muslimane, odlikovanci so pač nosili redovne znake v obliki križa.

Tudi Kraljevina SHS (in pozneje Kraljevina Jugoslavija) ni imela posebnih odlikovanj za muslimane, kot so to imele nekatere druge države. Tako je na primer carska Rusija, ki je imela vse svoje redove »opremljene« s svetniki in krščanskimi simboli, že od leta 1845 naprej na redovnih znamenjih in zvezdah monograme svetnikov zamenjala z ruskim dvoglavim orlom, kadar so bila odlikovanja podeljevana državljanom, ki niso bili krščanske vere.²⁴ Na področju Jugoslavije pa je imela šele Nezavisna država Hrvaška med drugo svetovno vojno posebno varianto reda za zasluge za muslimane. Red za zasluge je imel namreč obliko križa s krstilnice kralja Višeslava iz 9. stoletja. Ker je ta krstilnica eden najpomembnejših hrvaških zgodnjekrščanskih spomenikov in je oblika križa s krstilnice vsesplošno znan krščanski simbol, je imel red za zasluge za muslimane obliko lilije, da ne bi križ žalil verskih čustev muslimanov.²⁵ Po drugi strani pa niti avstro-ogrski niti srbski častniki niso imeli nič proti tujim odlikovanjem, tudi tistim ne, ki so nosili obeležja drugih veroizpovedi, predvsem islamske. Že pred prvo svetovno vojno je določeno število srbskih oficirjev, prav tako nekaj avstro-ogrskih častnikov, dobilo turška odlikovanja. Med prvo svetovno vojno so Turki svojim zaveznikom (Nemcem in Avstrijcem) podelili precejšnje število odlikovanj. Najbolj pogosto odlikovanje je bila vojna medalja 1915, pogosto imenovana tudi »železni polmesec« (turška varianta pruskega železnega križca). Celo cesar Karel, ki je bil tudi odlikovan z železnim polmescem, ga je pogosto nosil na uniformi. Poleg tega pa so častniki dobivali še red Medjidije in red Osmanie. Vsa tri odlikovanja so imela polmesec kot muslimanski simbol, vendar častnikov krščanskih držav to ni motilo.

Turško odlikovanje »železni polmesec« z muslimanskim simbolom, ki je krasil prsi mnogih avstro-ogrskih častnikov.

7. Primerjava ob koncu vojne

Za konec bi bilo zanimivo pogledati ikonografijo dveh približno enakovredno odlikovanih častnikov oziroma oficirjev ter vojakov na avstrijski in srbski strani.

Na avstrijski strani so častniki, ki so poveljevali četi ali bataljonu, ob koncu vojne praviloma dosegli čin stotnika ali majorja, če so na fronti preživeli vsaj dve leti in se izkazali v boju, so svoje junaške prsi ovesili z eno ali dvema vojaškima zaslužnima medaljama ali vojaškim zaslužnim križcem. Najpogumnejši (ali tisti, ki so imeli srečo), so lahko dodali še kakšen red; železno krono ali pa Leopoldov red. Ob vojnih odlikovanjih so nosili še običajne spominske medalje; 1898, 1908, Karlov četni križec in včasih še vojno medaljo 1873, ki jo je dobila večina častnikov, ki so prišli na fronto pred smrtjo cesarja Franca Jožefa.

Eden takih je bil Adolf Kilar (1887–1939), stotnik v 80. pešpolku.²⁶ Kilar je leta 1914 kot nadporočnik in poveljnik čete odšel v Galicijo. Aprila 1914 je bil odlikovan z bronasto vojaško zaslužno medaljo na vojnem traku (PVBl 1915, št. 47).²⁷

Ob izbruhu vojne z Italijo je Kilar odšel na Kras. Kmalu je bil povišan v stotnika. Izkazal se je v 3. soški bitki, ko je na odseku Dolinica svojo četo (4 četa 80. pešpolka) nekajkrat osebno povedel v protinapad. Odlikovan je bil z vojaškim zaslužnim križcem III. stopnje z vojnim okrasjem (PVBl 1916, št. 7).²⁸ Ponovno se je izkazal na Oslavju 14. januarja 1916, ko je s svojo četo zasedel del sovražnih

²⁴ Durov: *Rysskie i Sovetskie voennie nagradi*, str. 11.

²⁵ Barac in Pogačić: *Odlikovanja i znakovlje Nezavisne države Hrvatske 1941–1945*, str. 34–35.

²⁶ Bjelajac: *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, str. 180.

²⁷ PVBl; (Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer: Personal-Angelegenheiten), avstro-ogrski vojaški službeni list, kjer so bila objavljena napredovanja in odlikovanja.

²⁸ ÖStA/KA, OBA 827553.

Avstro-ogrška odlikovanja stotnika Adolfa Kilarja iz 80. pešpolka (iz privatne zbirke).

Odlikovanja neznanega podčastnika 17. (ljubljskega) pešpolka (iz privatne zbirke).

Velika redovna zaponka neznanega srbskega oficirja iz prve svetovne vojne; red jugoslovanske krone (3. z leve) je dobil pozneje, saj je bil red ustanovljen šele leta 1929. Zelo podobno bero odlikovanj je nosil kapetan 1. klase Dragiša Pandurovič.

Velika redovna zaponka neznanega srbskega podoficirja iz prve svetovne vojne.

jarkov in odbil mnoge sovražne napade. Odlikovan je bil z redom železne krone 3. stopnje z vojnim okrasjem. (PVBl 1916, št. 58).²⁹ Poleti 1916 je bil premeščen na koto 88 blizu jadranske obale. Tu je 5. avgusta 1916, po dveh dneh hudih bojov proti veliki italijanski premoči, prišel v ujetništvo. Decembra 1917 so ga Italijani kot invalida vrnili v Avstrijo. Ko se je vrnil, je bil za obrambne boje na koti 88 odlikovan z viteškim križcem Leopoldovega reda z vojnim okrasjem in meči.³⁰ Ob tem je stotnik Kilar dobil še Karlov četni križec, ranjeniško medaljo in jubilejni križec 1908.

Srbski oficirji so imeli na voljo nekaj več odlikovanj kot njihovi avstro-ogrski nasprotniki. Ob treh redovih (red sv. Save, red Karađorđeve zvezde in red belega orla) so imeli možnost dobiti tudi zlato medaljo za hrabrost, avstrijski signum laudis pa sta nadomeščali medalja za vojaške vrline in medalja za prizadevno službo. Tudi po številu spominskih medalj so bili Srbi boljši, saj so oficirji, ki so bili v aktivni službi od leta 1904, ko je prišel na prestol Peter II., in vse do konca vojne, dobili kar 5 spomenic. To sicer niso bila visoka odlikovanja, na veliki redovni zaponki pa je 5 medalj več gotovo pripomoglo k boljšemu vtisu bogato odlikovanega oficirja.

Na srbski strani bi lahko našli vzporednico med stotnikom Adolfom Kilarjem in Dragišo Pandurovičem.³¹ Pandurovič je bil v času balkanskih vojn komandir 2. čete 2. bataljona 12. pehotnega polka. Leta 1913 je napredoval v kapetana 1. klase. Tudi med prvo svetovno vojno je bil ves čas komandir čete. Bil je odlikovan z redom Karađorđeve zvezde z meči IV. stopnje, z redom belega orla z meči V. stopnje, z redom sv. Save V. stopnje, trikrat z zlato medaljo za hrabrost Miloša Obiliča, zlato medaljo za prizadevno službo, albansko spomenico, spomenico I. balkanske vojne »Maščevano Kosovo«, spomenico II. balkanske vojne ter spomenico vojne 1914–1918.

Glede na to, da so se na redovih in medaljah, kadar so se le-te nosile na uniformi ali civilni obleki, videle le prednje strani, sta ob koncu vojne stotnik Kilar in kapetan Pandurovič kazala na svojih odlikovanjih naslednjo ikonografijo:

Ikonografija je precej izenačena, ob manj prejetih odlikovanjih je imel Kilar cesarjevo podobo več kot njegov srbski »kolega«, ta pa je ga je močno prekašal v dvoglavih orlih in kronah.

Pri navadnih vojakih in podčastnikih je

²⁹ ÖStA/KA, OBA 502, Ktn 15.

³⁰ ÖStA/KA, OBA 253688.

³¹ Bjelajac: *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, str. 235.

	redov	medalj	spomenic	vseh odlikovanj
Kilar	3	2	2	7
Pandurović	3	4	4	10

	podobe vladarjev	krona	orel	grb	vladarjevo ime	vladarjeve inicialke	skupaj
Kilar	3	3	1	4	2	13	
Pandurović	2	4	6	3	2	1	18

bila pri podeljevanju odlikovanj Kraljevina Srbija bistveno bolj demokratična kot avstro-ogrsko cesarstvo. Pri Avstrijcih so bila odlikovanja, ki so se podeljevala častnikom, strogo ločena od odlikovanj, ki so se podeljevala podčastnikom in moštvu; razen pri spomenicah, ki so jih dobili vsi. Redove, vojaške zaslužne križce, vojaške zaslužne medalje in nekatera druga odlikovanja, na primer zlate zaslužne križce, so dobivali samo častniki, vojakom pa so bile namenjene medalje za hrabrost in nižje stopnje zaslužnih križcev; podčastnikom srebrne, moštvu pa železne. V srbski vojski so lahko navadni vojaki za izjemno hrabrost dobili tudi redove, saj so pravila to dopuščala, medtem ko so se medalje za hrabrost podeljevale vsem enako, tako vojakom in podoficirjem kot tudi oficirjem.

Avstro-ogrski vojak si je po štirih vojnih letih, prebitih večinoma na fronti, prislužil kar nekaj odlikovanj. V privatni zbirki se je ohranila bluza podčastnika 17. (ljubljskega) pešpolka (prikazana na sliki na nasprotni strani) z naslednjimi odlikovanji; tri medalje za hrabrost (velika in mala srebrna ter bronasta), Karlov četni križec, križec za 6 let službe in ranjeniška medalja. Za prvih pet medalj ima bluza krojaško našite vrvice za obešanje medalj, šesta pa je pripeta kar s šiviljsko zaponko (po domače s knofljico); verjetno jo je podčastnik dobil ob koncu vojne, ko ni več imel časa, da bi mu krojač dodal še eno zanko za novo medaljo. Ali pa preprosto za to ni imel več interesa.

Na nasprotni strani je ravno tako prikazana velika redovna zaponka visoko odlikovanega srbskega podoficirja. Na prvi pogled je videti, da ima ta veliko več odlikovanj; vendar so med enajstimi medaljami kar štiri spominske medalje; teh podčastnik 17. pešpolka ni imel. Res je, da so po vojni Avstrija, Madžarska in Nemčija ustanovile vsaka svojo spominsko medaljo za prvo vojno in jih delile svojim vojakom pa tudi vojakom zavezniških vojska. Do Slovencev pa niso prišle. Slovenski podčastnik bi gotovo izgledal imenitneje, če bi na prsih nosil tri odlikovanja več.

Primerjava odlikovanj in ikonografije kaže naslednje razmerje:

	redov	medalj	spomenic	vseh odlikovanj
podčastnik IR17		5	1	6
srbski podoficir		7	4	11

	podobe vladarjev	krona	orel	grb	vladarjevo ime	vladarjeve inicialke	skupaj
podčastnik IR17	4				4	1	5
srbski podoficir	2	2	4	1	1	1	11

Srbski podoficir je bil odlikovan z zlato Karadordevo zvezdo vojaškega reda, srebrno medaljo rdečega križa, zlato in srebrno medaljo za pogum Miloša Obilića, albansko spomenico, medaljo za vojaške vrline, zlato in srebrno medaljo za prizadevno službo ter spomenicami za I. in II. balkansko vojno ter vojno 1914–1918.

Kot je razvidno, ima avstro-ogrski podčastnik na prsih več cesarjevih podob, srbski podčastnik pa ga prekaša v grbih in kraljevskih kronah, ki jih na avstro-ogrskih odlikovanjih za moštvo ni najti. V celoti pa nosi srbski vojak na prsih veliko več državne in dinastične ikonografije kot avstro-ogrski.

8. Zaključek

Obe državi sta svoja odlikovanja bogato opremili vsaka s svojo ikonografijo; podobami cesarjev, kraljevskimi in cesarskimi kronami, monogrami in imeni vladarjev ter z državnimi grbi. Pravzaprav se v tem Avstro-Ogrska in Srbija nista veliko razlikovali; odlikovanja ene in druge države imata zelo podobno ikonografijo, le da so avstrijske medalje pogosteje imele na prvi strani cesarjevo podobo kot srbske, ki so bile pogosto okrašene z grbi in dvoglavimi orli.

Po vojni pa se je za Slovence, bivše avstro-ogrške častnike, vse postavilo na glavo. Država, katere ikonografijo so nosili na prsih, naenkrat ni bila več njihova država.

Ko sta se v letu 1919 postopoma spojili vojska Kraljevine Srbije in vojska Države SHS, sta se združila dva častniška zbora; na eni strani so bili srbski oficirji ter oficirji-dobrovoljci (dezertirji in ujeti avstro-ogrski častniki, ki so prestopili na drugo stran in se v dobrovoljskih odredih borili na srbski strani), na drugi strani pa so bili bivši avstro-ogrski častniki. Po nekaterih podatkih je okoli 2.500 bivših c. kr. častnikov, od tega 300 višjih, prešlo v vojsko kraljevine SHS.³² Ta jim je sicer priznala čine, ki so jih imeli v avstro-ogrski armadi, vendar integracija še zdaleč ni bila enakopravna. Srbska vojska je imela veliko psihološko prednost, saj je iz vojne prišla kot zmagovalka, želela pa je tudi na vsak način dominirati nad novimi ozemlji, saj so Srbi združitev južnih Slovanov videli predvsem kot razširitev Srbije. Vendar pa te srbske nadvlade ni bilo čutiti tako močno nikjer drugje kot ravno v vojski. Bivši avstro-ogrski častniki so imeli v glavnem nižje čine, izjemoma so bili to polkovniki; generali pa so bili samo trije: Ante Plivelič, komandant 1. vojnega okrožja (Hrvaška in Slavonija), Milivoj Uzelac, komandant avstro-ogrškega vojnega letalstva ter Slovenec, general Rudolf Maister, ki je bil sicer avstro-ogrski major, slovenski narodni svet pa mu je novembra 1918 podelil čin generalmajor-

Zavidanja vredna bera odlikovanj, ki si jih je Adolf Kilar prislužil v obeh vojskah; na levi je pet redov kraljevine Jugoslavije; red belega orla IV. stopnje, reda sv. Save III. in IV. stopnje ter reda jugoslovanske krone III. in IV. stopnje. Spodaj žalna knjiga z njegovega pogreba, kjer je slikan kot polkovnik, saj generalske uniforme ni imel prilike obleči. (iz privatne zbirke).

³² Bjelajac: *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, str. 21.

ja, da bi imel večjo avtoriteto pri svojem delovanju proti Avstrijcem na Štajerskem.³³ Bivši avstro-ogrski generali in višji oficirji so bili zelo kratek čas v vojski kraljevine SHS. Kmalu so jih namreč premestili daleč proč od Slovenije; v južno Srbijo, Kosovo ali Makedonijo, kjer so že v nekaj letih eden za drugim zaprosili za upokožitev. Leta 1919 je avstro-ogrsko ikonografijo na odlikovanjih zamenjala srbska. Pravzaprav bi težko rekli, da jo je zamenjala, boljše bi bilo reči, da jo je izpodrinila. Bivši avstro-ogrski častniki namreč nikjer, razen v novi, povojni Avstriji in na Madžarskem, niso mogli nositi svojih, v svetovni vojni prisluženi odlikovanj. Tudi to je oficirje slovenskega in hrvaškega rodu postavljalo v podrejeni položaj glede na srbske oficirje. Medtem ko so se slednji vsakodnevno kitili s številnimi odlikovanji, so odlikovanja slovenskih in hrvaških oficirjev ležala doma v predalih in v omarah. Vlada Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev ni nadomestila avstrijskih odlikovanj s svojimi, tako kot je to leta 1805 storil Napoleonov maršal Marmont. Ta je po zmagah nad Avstrijci hrvaškim graničarjem zamenjal avstrijske medalje za hrabrost s francoskim redom legije časti, rekoč: »Gotovo je politično umestno, da izginejo avstrijska odlikovanja, toda prav tako je tudi pravično, da se hrabrim vojakom vrne s krvjo prisluženo odlikovanje.«³⁴ Res pa je, da je gesta maršala Marmonta z zamenjavo odlikovanj v zgodovini edinstvena.

Kakorkoli, Slovenci smo bili stoletje in pol navajeni nositi odlikovanja z avstro-ogorskimi simboli, leta 1919 pa smo prešli na odlikovanja s simboli novega vladajočega naroda, Srbov. Sprememba niti ni bila tako velika, le števcu podeljenih odlikovanj so se za bivše častnike avstro-ogrske monarhije, zdaj oficirje vojske Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, postavili na ničlo, medtem ko so števcu srbskih oficirjev tekli naprej.

Prej omenjeni stotnik Kilar je bil po koncu vojne sprejet v vojsko Kraljevine SHS s činom kapetana. Leta 1920 je napredoval v majorja, leta 1924 je postal podpolkovnik, leta 1930 pa je napredoval v polkovnika.³⁵ Leta 1923 je bil komandant 2. bataljona 11. pehotnega polka, pozneje je bil v štabu Zetske divizijske oblasti. Od leta 1933 do leta 1936 je bil poveljnik 1. pehotnega polka. 6. novembra 1939 je dobil čin pehotnega brigadnega generala in bil postavljen za pomočnika komandanta Bregalničke divizijske oblasti. Žal Adolf Kilar ni imel možnosti obleči generalske uniforme, saj ga je nekaj dni pozneje na zabavi, ki jo je Kilar priredil v čast svojega napredovanja, ubil podporočnik Josimović.

Med služenjem v vojski Kraljevine SHS in pozneje Jugoslavije je bil Adolf Kilar ponovno večkrat odlikovan, in sicer s petimi redovi; dobil je red belega orla IV. stopnje, dva reda sv. Save (IV. in III. stopnje) ter dva reda jugoslovanske krone (IV. in III. stopnje). Tako je leta 1939 na svojih prsih nosil mnoga izključno srbska ikonografska obeležja; enega velikega ter osem majhnih belih orlov, en srbski grb in štiri kraljevske krone.

Kilarjev »kolega« Dragiša Pandurović, ki je ravno tako iz prve svetovne vojne prišel kot kapetan, je hitreje napredoval, saj je že leta 1934 napredoval v brigadnega generala, leta 1939 pa je bil že divizijski general.³⁶ Nasplošno so srbski oficirji hitreje napredovali kot oficirji drugih narodnosti. Tudi Pandurović je bil po vojni poveljnik bataljona (2. bataljon 29. pehotnega polka), pozneje je bil klasni starešina na nižji šoli Vojne akademije, že leta 1930, tri leta pred Kilarjem, pa je postal poveljnik polka (47. pehotni polk), leta 1934 pa je bil že komandant pehote zetske divizijske oblasti. Nemški napad leta 1941 je dočakal kot komandant Dunavske divizijske oblasti. Tudi Pandurović je bil odlikovan s podobnimi odlikovanji kot Kilar, dobil je dva reda jugoslovanske krone in dve reda sv. Save.

³³ Bjelajac: *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, str. 21.

³⁴ Švajncer: *Odlikovanja in znaki na Slovenskem*, str. 8–9.

³⁵ Bjelajac: *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, str. 180.

³⁶ Bjelajac: *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, str. 235.

Ker pa je Pandurović nova odlikovanja dodal množici starih, so se v primerjavi s Kilarjem njegova prsa veliko bolj »bleščala« od mnogih odlikovanj.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, Dunaj (ÖStA/KA)

- ◊ OBA 827533, Belohnungsanträgen für Offiziere (OBA)
- ◊ OBA 502, karton 15, Belohnungsanträgen für Offiziere (OBA)
- ◊ OBA 253688, Belohnungsanträgen für Offiziere (OBA)

LITERATURA

Barac, Borna in Pogačić, Siniša: *Odlikovanja i znakovlje Nezavisne države Hrvatske 1941–1945*. Zagreb: Obol d.o.o., 1998.

Bjelajac, Mile: *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2004.

Car, Pavel in Muhić, Tomislav: *Serbian and Yugoslavian Orders and Decorations 1859-1918*. Vienna: Verlag Militaria, 2009.

Durov, V. A.: *Rysskie i Sovetskie voennie nagradi*. Leningrad: Istoričeskii muzei, 1990.

Ehrenbuch der Österreichisch Ungarischen Wehrmach. Wien: K.u.K. Kriegsarchiv, 1917.

Jeremić, Dragoljub: *Zakoni i uredbe o ordenima i medaljama sa svima izmenama i dopunama 1883–1935 g*. Beograd: Kancelarija kraljevskih ordena, 1935.

Jovičević, Milan: *Crnogorska odlikovanja*. Cetinje: NIO Pobjeda, 1982.

Legion d'honneur et des Ordres de Chevalerie. Paris: Musee national de la Legion d'honneur, 2006.

Merička, Vaclav: *Das Buch der Orden und Auszeichnungen*. Hanau: Verlag Werner Dausien, 1990.

Prister, Boris: *Odlikovanja zbirke dr. Veljka Malinara I. dio. Austrija*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1991.

Prister, Boris: *Odlikovanja Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 1997.

Prister, Boris: *Odlikovanja zbirke dr. Veljka Malinara III. dio. Crne gore, Srbije, kraljevine SHS, kraljevine Jugoslavije i socialističke Jugoslavije*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2000.

Setton, Keneth Meyer in Hazard, Harry W.: *A History of Crusades: The fourteenth and fifteenth centuries*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1969.

Švajncer, Janez: *Odlikovanja in znaki na Slovenskem*. Maribor: Pokrajinski muzej Maribor, 1978.

TISKANI VIRI

- ◊ Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer: Personal-Angelegenheiten 1915, št. 47.
- ◊ Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer: Personal-Angelegenheiten 1916, št. 7.
- ◊ Verordnungsblatt für das k. u. k. Heer: Personal-Angelegenheiten 1916, št. 58.

INTERNET

---

http://de.wikipedia.org/wiki//Kaiser_von_Österreich (04.03.2015).

http://de.wikipedia.org/wiki/Österreich_ungarn (04.03.2015).

<http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (18.03.2015).

ZUSAMMENFASSUNG

DER EINFLUSS DER POLITISCHEN VERÄNDERUNGEN VON 1918/1919 AUF DAS SYSTEM UND DIE IKONOGRAFIE DER STAATLICHEN AUSZEICHNUNGEN

Seit dem Auftreten der ersten Auszeichnungen in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts schmückte jeder Herrscher bzw. jede Staatsgewalt seine Orden und Medaillen mit staatlichen, dynastischen und christlichen Symbolen. Da sich die Slowenen bis Ende 1918 im Staatsverband Österreichs (und zuletzt Österreich-Ungarns) befanden, wiesen die Auszeichnungen, die sie für Verdienste erhielten, außer christliche auch Merkmale der Habsburgerdynastie, des österreichischen Kaiserreichs und einzelner Herrscher auf. Nach der Vereinigung des Staates der Slowenen, Kroaten und Serben mit dem Königreich Serbien zum Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen im Dezember 1918 (nach dem Zerfall von Österreich-Ungarn) veränderte sich fast die gesamte Ikonografie. Die grundlegende christliche Symbolik blieb zwar erhalten (allerdings mit dem Hauch der Orthodoxie), die dynastischen und staatlichen Merkmale waren aber ganz anders und den Slowenen bis zu dieser Zeit fremd.

Auf den Auszeichnungen sind drei ikonografische Attribute zu finden: ein religiöses, ein staatliches und ein Herrscherattribut. Das bestimmende christliche Merkmal auf den Auszeichnungen ist das Kreuz, das zwar in vielen Formen auftritt, jedoch sind alle aus der Grundform des sogenannten lateinischen Kreuzes abgeleitet. Außer dem Kreuz kommen auf den Auszeichnungen noch andere Glaubenssymbole vor, überwiegend Darstellungen von Heiligen, die aber auf den österreichischen Auszeichnungen nicht zu finden sind.

Staatliche Symbole stellen die Krone, das kaiserliche bzw. dynastische Wappen und die Fahne dar; alle drei Symbole kommen sowohl auf den österreichischen als auch auf den serbischen Auszeichnungen vor. Außerdem trugen die Auszeichnungen in der Regel auch Symbole des jeweiligen Herrschers, ihre Porträts, Namen, Titel, Monogramme und Sinnsprüche.

Die meisten Auszeichnungen wurden in beiden Staaten während des Ersten Weltkrieges verliehen. In dem vorliegenden Beitrag wird versucht, die Häufigkeit der verschiedenen ikonografischen Merkmale auf den österreichischen und den serbischen Auszeichnungen darzustellen und einen Vergleich sowohl zwischen der Anzahl der verliehenen Auszeichnungen an die typischen Vertreter der einen und der anderen Armee als auch zwischen der Häufigkeit der ikonografischen Symbole auf der einen und der anderen